

О. І. Вдовенко,
аспірант
(Чернігівський національний педагогічний
університет імені Т. Г. Шевченка)

СИСТЕМА САМОСТІЙНИХ РОБІТ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Постановка проблеми. Інтеграція України в європейське і світове співтовариство, відмова від застарілих методів управління, перехід до децентралізованої моделі господарювання визначають основні пріоритети в підготовці майбутнього фахівця. Перед професійною освітою постає завдання з підготовки фахівця, здатного швидко адаптуватися до роботи з новою технікою, матеріалами і технологіями; уміти швидко орієнтуватися в нестандартних виробничих задачах; бути готовим до швидких змін на ринку праці; володіти високим творчим потенціалом, здатного до створення нового у сфері професійної діяльності. Висуваються підвищені вимоги до рівня творчих здібностей особистості майбутнього фахівця, здатного самостійно вирішувати різноманітні виробничі завдання, які виникають у процесі професійної діяльності. При цьому пріоритети віддаються такому навчанню, в якому відбувається розвиток самопізнання, самодіяльності, самореалізації і створюються необхідні умови для формування особистості, що прагне до здійснення своїх життєвих планів, усвідомленого професійного самовизначення.

Саме самостійна робота, на нашу думку, є тим дієвим засобом, який впливає на розвиток особистості. У самостійній роботі практично шліфуються способи активної пізнавальної та розумової діяльності особистості, проявляється її персональна мотивація, такі якості, як самостійність, самоконтроль дій при вирішенні різного роду професійних завдань і життєвих проблем. Тому самостійна робота є в основі формування творчих здібностей майбутніх фахівців

Аналіз досліджень і публікацій. Зміни, які відбуваються нині в організації навчальної діяльності учнів у професійно-технічних навчальних закладах, свідчать про посилення ролі самостійної роботи у формуванні творчих здібностей майбутніх фахівців.

Проблемі розвитку творчих здібностей особистості присвятили свої дослідження психологи О. Бакушинський, Л. Виготський, Р. Грегорі, О. Запорожець, О. Леонтьєв, О. Лук, В. Моляко, В. Роменець, С. Сисоєва та інші.

Роль різних способів активізації пізнавальної діяльності для розкриття творчого потенціалу фахівця через самостійні роботи показана в дослідженнях Л. Алексашкіної, В. Майбороди, О. Нільсона, Т. Шамової та інших.

Значний внесок у дослідження сутності самостійної роботи та її значення; види робіт та методика їх організації; ефективність самостійної роботи зробили А. Алексюк, В. Бондар, Б. Єсіпов, В. Козаков, О. Мороз, П. Підкасистий, М. Солдатенков.

Значний доробок цих та інших науковців свідчить про досить

детальний розгляд у педагогічних дослідженнях питання організації самостійної роботи в середній школі, у вищих навчальних закладах, але недостатньо досліджена проблема організації самостійної роботи в професійній освіті.

Мета статті – дослідити проблему організації самостійної роботи в професійній освіті при формуванні творчих здібностей майбутніх фахівців.

Узагальнюючи проведений аналіз визначення “творчих здібностей” майбутніх фахівців, ми встановили, що під “творчими здібностями” слід розуміти сукупність властивостей і особливостей особистості, спрямованих на створення якісно нових цінностей, які виникають при наявності творчого характеру професійної діяльності.

Доведено, що процес формування творчих здібностей має свої специфічні особливості. Специфіка полягає в тому, що процес формування, з одного боку повинен бути скерований на розвиток творчої активності і самостійності особистості, з другого боку, сприяти засвоєнню нових знань. Творчість повинна стимулювати учня нестандартно підходити до розв’язування задач, використовувати нові прийоми, вносити елементи новизни при вирішенні проблемних ситуацій. Творчі здібності – особливий і складний вид загальних здібностей. Щоб ефективно розвивати творчі здібності, перш за все, повинна бути добре відпрацьована система формування загальних здібностей людини, яка є фундаментом виховання в неї творчих здібностей. Адже загальні здібності знаходяться в діалектичній єдності із спеціальними, а творчі здібності найкраще розкриваються в тій діяльності, до якої в особистості є спеціальні здібності. Тому творчі здібності можна віднести і до спеціальних здібностей як сукупність якостей і властивостей особистості до певної діяльності.

Рівень розвитку творчих здібностей є суттєвим фактором для формування самостійної діяльності. У подальшому самостійну діяльність учня ми будемо розглядати як показник сформованості творчих здібностей у майбутніх фахівців.

Стосовно самостійної роботи в психолого-педагогічній літературі немає єдиного розуміння цього феномену. Ми проаналізуємо найбільш вживані визначення самостійної роботи.

Так П. Підкасистий під самостійною роботою розуміє засіб навчання, який характеризується у відповідності до конкретної дидактичної мети і задачі; забезпечує розвиток від низьких до високих рівнів розумової діяльності, формуючи в учнів необхідний об’єм і рівень знань, умінь і навичок для розв’язання пізнавальних задач; виробляє психологічну установку на самостійне систематичне поповнення знань і засвоєння умінь орієнтуватися в інформаційних потоках; служить найважливішою умовою самоорганізації і самодисципліни учнів в оволодінні методами пізнавальної діяльності; є головним засобом педагогічного керівництва і управління самостійною пізнавальною діяльністю учня в процесі навчання [6, с.42].

Б. Єсипов стверджував, що самостійна робота учнів, яка відбувається в процесі навчання, виконується без безпосередньої участі вчителя, але за його завданням у спеціально відведений для цього час; при цьому учні свідомо прагнуть досягти поставленої в завданні мети, докладаючи свої зусилля і виражаючи в тій або іншій формі результат

розумових або фізичних (або тих і інших разом) дій [3, с.56].

Р. Срода самостійною вважає таку діяльність, під час виконання, якої проявляється максимум активності, творчості, самостійності думки, ініціативи [8, с.9]. Аналізуючи основні характеристики самостійної роботи Р. Срода рекомендує віднести до них максимальну активність пізнавальної діяльності і самостійного судження учнів і висуває ідею про те, що ступінь складності самостійних робіт повинна зростати, але кожен, більш складний вид повинен опиратися на наявний в учнів досвід.

Ці дослідження підтверджують нашу тезу про те, що самостійна робота завжди спрямована на формування пізнавальної активності і пізнавальної самостійності учнів, тобто є джерелом формування творчих здібностей учнів.

Аналізуючи різні типи самостійних робіт та досліджуючи структуру пізнавальної діяльності, ми вважаємо найбільш вдалою типологію самостійних робіт, розроблену Т. Шамовою щодо оцінки рівня впливу самостійної роботи на формування творчих здібностей. Типологія Т. Шамової заснована на відтворюючому, інтерпретуючому, творчому рівнях пізнавальної активності [9, с.89]. У неї входять репродуктивні, частково-пошукові і творчі (дослідницькі) самостійні роботи. Розглянемо кожний з цих типів самостійних робіт.

Репродуктивна самостійна робота має на меті осмислення й запам'ятовування учнями тієї навчальної інформації, яку вони отримали на уроці. При виконанні репродуктивних самостійних робіт пізнавальна самостійність знаходиться повністю в рамках відтворювальної діяльності. Учень діє за зразком або детально розписаною інструкцією. Свої дії він зв'язує з алгоритмом діяльності, який йому розписує викладач для вирішення поставленої задачі. Зразком може бути завдання, виконання якого розписане на паперових або електронних носіях. Репродуктивні самостійні роботи забезпечують можливість передавання великої за обсягом навчальної інформації за мінімально коротким часом, без великих зусиль. До ознак репродуктивних самостійних робіт можна віднести такі ознаки: учні отримують готові знання; учитель повідомляє і пояснює нові знання; учні засвоюють знання, розуміють, запам'ятовують і правильно відтворюють їх; міцність засвоєння знань та вмій забезпечують через їх багаторазове повторення.

На нашу думку, репродуктивні самостійні роботи не дають змоги достатньою мірою розвивати гнучкість мислення, навички пошукової діяльності, творчий підхід до завдань, але вони є необхідними на початковому етапі на шляху формування умінь виконувати більш складні творчі завдання. Нові поняття при виконанні репродуктивних самостійних робіт засвоюються як на рівні відтворення, так і на рівні простих стандартних ситуацій.

Виконання самостійних робіт частково-пошукового характеру спонукає учнів до цілком свідомої діяльності. Завдання для такого типу робіт дають учням можливість самим знайти шлях і спосіб розв'язання певної задачі на основі наявних знань, бо певні елементи знань повідомляє педагог, а частину – учні здобувають самостійно, відповідаючи на поставлені запитання чи розв'язуючи проблемні завдання. Учні під

керівництвом учителя самостійно розмірковують, розв'язують проблемні ситуації, аналізують, порівнюють, узагальнюють. Тому виконання частково-пошукових самостійних робіт, підвищує такі якості пізнавальної діяльності, як усвідомленість, конкретність і узагальненість, готує учнів до наступного етапу – виконання творчих самостійних робіт.

Творчі самостійні роботи спрямовані на те, щоб навчити учнів пошуковій діяльності, виявити залежності між знаннями, сформувати алгоритми пошуку способів рішення завдань, вирішення проблемних ситуацій, які створює вчитель на уроці. При виконанні творчих самостійних робіт учні самостійно розкривають нові сторони явищ, що вивчаються, набувають знань про нові факти, уміють бачити нове у вже відомих їм фактах. У процесі цієї діяльності учні оволодівають такими прийомами діяльності, як уміння спостерігати, порівнювати, узагальнювати. У результаті їх виконання учні оволодівають елементами творчості, вчатьс я орієнтуватися в складних ситуаціях; евристичними прийомами, які сприяють переходу від відтворювальної діяльності до творчої. При проведенні творчої самостійної роботи учитель разом з учнями формулює проблему, на розв'язання якої визначається певний відрізок навчального часу; знання учням не повідомляються, а вони самостійно здобувають їх у процесі вирішення (дослідження) проблем, порівнюючи різноманітні варіанти отриманих відповідей. Засоби для досягнення результату також визначають самі учні.

Вибрані нами типи самостійних робіт можна розглядати як взаємодіючі компоненти складної системи, так як елементи робіт одного типу входять в зміст інших.

Творча діяльність стимулює пізнавальну активність, формує інтерес учнів до предмета, що вивчається; розвиває особисті якості; сприяє підвищенню ефективності навчання. Але для цього необхідно, щоб виконувалися такі основні вимоги до самостійних робіт: зміст завдань повинен строго відповідати конкретній дидактичній меті навчання і забезпечувати навчально-пізнавальну діяльність усіх рівнів пізнавальної самостійності; в роботах використовуються варіативні завдання, які забезпечують успішне проходження самостійної діяльності.

Викладені нами міркування дають змогу стверджувати, що організацію самостійної роботи слід розглядати як систему взаємодії учня та навчального матеріалу з дисципліни, яка за умови її чіткої організації викладачем забезпечить активізацію професійної підготовки майбутніх фахівців, сприятиме формуванню творчого, самостійного мислення.

Висновки. Науково організована самостійна робота обумовлює активізацію навчально-пізнавальної діяльності учнів. Самостійна робота є однією з важливих форм організації навчального процесу і відіграє особливу роль у професійній підготовці фахівців. Самостійна робота передбачає оволодіння знаннями та різними способами діяльності, формує вміння та навички, розвиває інтелектуальні здібності. Самостійна робота – це творча діяльність, яка формує творчу особистість, сприяє виробленню таких творчих умінь, як виділення проблеми і формулювання її; висунення гіпотези, знаходження і здійснення способу її перевірки. Ефективність формування творчих здібностей майбутніх фахівців залежить від використання різних типів самостійних робіт у процесі навчання. Доведено,

що всі навички, сформовані в учня під час самостійної роботи, здобуді знання, допоможуть йому в подальшій професійній діяльності.

Перспективи подальших пошуків полягають у розробці моделі формування творчих здібностей майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки. Подальшого дослідження потребують питання організації та проведення експериментального навчання з метою перевірки ефективності авторської моделі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бухлова Н. В. Організація самостійної діяльності учнів / Н.В.Бухлова. – Х. : Основа, 2003. – 64 с.
2. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте / Л.С. Выготский // Психология развития ребенка. – М. : Смысл-Эксмо, 2003. – С.235-326
3. Есипов Б. П. Самостоятельная работа учащихся на уроках / Б.П.Есипов. – М. : Учпедгиз, 1961. – 239 с.
4. Кашин М. П. О самостоятельной работе учащихся на уроке / М. П. Кашин // Советская педагогика. 1957. № 5.
5. Лемберг Р. Г. О самостоятельной работе учащихся / Р.Г.Лемберг // Советская педагогика. – 1962. – № 2. – С.41–50.
6. Пидкасистый П. И. Самостоятельная деятельность учащихся / П.И.Пидкасистый. – М. : Издательство педагогика, 1972. – 184 с.
7. Пономарев Я. А. Психология творчества и педагогика / Я.А.Пономарев. – М., 1976. – 280с.
8. Срода Р. Б. Воспитание активности и самостоятельности учащихся в учении / Р.Б. Срода. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1956. – 54с.
9. Шамова Т. И. Активизация учения школьников / Т.И.Шамова. – М. : Знание, 1979. – 96с.

Анотація

Характеризуються різні підходи до визначення самостійної роботи, представлені в психологічній і педагогічній літературі. Сутність самостійної роботи розглядається як форма організації пізнавальної діяльності та основа формування творчих здібностей учнів. Визначено, що самостійна робота є однією з важливих форм організації навчального процесу, вона відіграє особливу роль у професійній підготовці фахівців.

Ключові слова: творчі здібності, самостійна робота, пізнавальна діяльність, типи самостійних робіт.

Аннотация

Характеризуются различные подходы к определению самостоятельной работы, представленные в психологической и педагогической литературе. Сущность самостоятельной работы рассматривается как форма организации познавательной деятельности и как основа формирования творческих способностей учащихся. Определено, что самостоятельная работа является одной из важных форм организации учебного процесса, она играет особую роль в профессиональной подготовке специалистов.

Ключевые слова: творческие способности, самостоятельная работа, познавательная деятельность, типы самостоятельных работ.

Summary

Different approaches presented in psychological and pedagogical literature to definition of independent work are characterized. The essence of independent work is considered as a form of organization of cognitive activity and as the basis of future workers' creative abilities formation. It is determined that independent work is one of the important forms of educational process organization, it plays a special role in the specialists' professional training.

Key words: creativity, independent work, cognitive activity, independent work types.